

AN'ANAVIY XONANDALIKNI KUYLASH MAKTABI SHAKLLARI**Gulov Satridin Niyazovich****Buxoro davlat pedagogika instituti "Musiq va tasviriy san'at" kafedrasida o'qituvchisi**
<https://doi.org/10.53885/edinres.2024.02.1.023>

Annotatsiya: Xalqimizning boy musiq madaniyatini yosh avlodga singdirish, ularni tarbiyalab voyaga yetkazishda katta ahamiyat kasb etadi. Bo'lajak musiq mutaxassislarining asosiy vazifalaridan biri xalqimizning asrlar osha kuylab kelingan ashulachilik uslublarini yoshlarga singdirishdan iborat, chunki kuylash an'analari va malakalarini yaxshi o'rganib olgan yoshlarga bu san'at an'analari keng yoyishga ham imkoniyatli bo'ladi.

Kalit so'zlar: xonanda, an'anaviy xonandalik, musiq, mumtoz musiq, ashula, ijrochilik, san'at, yakka xonandalik.

ШКОЛЬНЫЕ ФОРМЫ ПЕНИЯ ТРАДИЦИОННОЕ ПЕНИЕ**Гулов Сатридин Ниязович****Бухарский государственный педагогический институт, преподаватель кафедры «Музыка и изобразительное искусство».**

Аннотация: Привитие богатой музыкальной культуры нашего народа молодому поколению имеет большое значение в его взрослении. Одна из главных задач будущих музыковедов – привить молодежи певческие стили нашего народа, воспетые веками, ведь молодые люди, освоившие традиции и навыки пения, получают возможность распространять традиции этого искусства.

Ключевые слова: певец, традиционное пение, музыка, классическая музыка, пение, исполнительство, искусство, сольное пение.

SCHOOL FORMS OF SINGING TRADITIONAL SINGING**Gulov Satridin Niyazovich,****Bukhara State Pedagogical Institute, teacher of the «Music and visual arts» department**

Annotation: Inculcating the rich musical culture of our people in the young generation is of great importance in bringing them up to adulthood. One of the main tasks of the future music experts is to instill in the youth the singing styles of our people, which have been sung for centuries, because the young people who have learned the traditions and skills of singing will have the opportunity to spread the traditions of this art.

Key words: singer; traditional singing, music, classical music, singing, performance, art, solo singing.

KIRISH. O'zbek musiq san'atida an'anaviy xonandalik, o'z sohasi va yo'nalishidan kelib chiqib turli sharoitlarga moslashgan holda shakllanib, rivojlanib kelgan. Mumtoz musiq san'atimiz orasida o'zgaras xususiyatlar doirasida shakllangan va eng mukammal an'analarni o'zida aks ettirgan an'anaviy yo'nalish o'zining barcha xususiyati, salohiyati bilan namuna bo'lib kelmoqda.

Mumtoz musiq xonandaligida, o'zbek xalqining eng go'zal urf-odatlarini, milliy ruhiyati bilan bog'liq qadriyatlarini yuzaga kelib, xalqning boy ma'naviyati namoyon bo'lgan. Shu bois, xonandalik an'anasida mumtoz ashula ijrochilik yo'nalishlari va uslublari shakllanib borgan.

Buni an'anaviy xonandalik san'ati yo'nalishlari sifatida yuritish urfga aylandi.

Milliy mumtoz ashulachilik an'analari esa o'zbek an'anaviy xonandalik san'atining asosi bo'lib rivojlandi. Har qanday sohani o'rganish, shu yo'nalishda izlanishlar olib borish, ilm qilish va eng asosiysi ushbu sohada ustoz sifatida bilim berib shogirdlar chiqarishdek ma'suliyatni bo'yunimizga olgan ekanmiz biz avvalo shu sohaning sir sinoatini, uning kelib chiqishi tarixini,

kechagi hamda bugungi kundagi holati haqida aniq va ishonchli ma'lumotlarga ega bo'lishimiz shart. Qachon va qayerda vujudga kelgan rivojlanish davrlari haqida ma'lumotlarni bosqichma bosqich o'qib o'rganib boramiz.

Asosiy qism. Bugungi kunda maqom xonandaligi fanini o'rgatishda biz mavjud bilimlar va an'analarga tayanamiz. Bizga ma'lumki "Shashmaqom" buxoro, Xorazim, Farg'ona - Toshkent maqom yo'llari va har bir hududning o'ziga hos yo'li usullari mavjuddir. "Shashmaqom" gacha bo'lgan davrda "O'n ikki maqom" turkumi mavjud bo'lgan va vaqtlar o'tib qisqartirishlar, o'zgartirishlarga uchrab Shashmaqom turkumi sifatida yashashda davom etmoqda.

XVI-XVII asrlarda yashab ijod etgan musiqa olimlaridan Najmiddin Kavkabi va Darvishali Changiy risolalarida Buxoro xonligi davrida joriy etilgan "O'n ikki maqom" hamda ular asosida kuy va ashulalar bastalagan san'atkorlar haqida ma'lumotlar bor. Demak, bundan "O'n ikki maqom" O'rta Osiyoda XVII asrda ham qo'llanilgan, - degan xulosaga kelishi mumkin. Maqomlarning dastlabki namunalari Sharqda hozirgidek nota yozuvi bo'lmagani uchun bizgacha etib kelmagan.

"An'anaviy xonandalik" xonandalik san'atiga xos o'quv malakalarini shakllantirish, ularga xalq qo'shiqlarini yakka holda yoki, jamoa bo'lib kuylay olish va maqom guruhlarini tashkil qila olish psixologiyasi bo'yicha mukammal bilim berish va jamoaga rahbarlik qila olish xususiyatlarini singdirishdan iborat.

An'anaviy yakka xonandalikning san'atligi shundaki, unda muayyan she'riy matn ashula (qo'shiq) shaklida musiqa vositasida tinglovchiga yetkaziladi. Tinglovchi xonandaning kuylashidan ruhiy-ma'naviy zavq oladi, muayyan fikr yoki g'oyani uqadi hamda kuylovchiga munosabat bildiradi.

Aynan mana shu nuqtada an'anaviy yakka xonandalikning o'ziga xos san'at ekanligi namoyon boiadi. An'anaviy yakka xonandalikning ikki turi mavjud:

- 1) havaskor yakka xonandalik;
- 2) professional yakka xonandalik.

Havaskor yakka xonanda kuylashning dastlabki asoslarini o'zlashtirib, an'anaviy ashulalami (qo'shiqlarni) ijro etish bilan cheklanadi. Professional yakka xonanda esa musiqa ta'limini olgan, yakkaxon yoki ansambl tarkibida an'anaviy ashulalami (qo'shiqlami) talab darajasida ijro etuvchi hamda ijod bilan shug'ullanuvchi san'atkordir.

Bugungi kunda mamlakatimizda havaskor va professional yakka xonandalik uzviy rivojlanib bormoqda. Ayni paytda, professional yakka xonandalikni rivojlantirib borish taqozo etiladi. Chunki jahon xalqlarining hozirgi rivojlanib borish jarayoni har bir soha qatorida musiqa san'ati yo'nalishlarini taraqqiy ettirishda professionalizm omiliga asosiy e'tibomi qaratmoqda.

An'anaviy xonandalikning maqsadlaridan yana biri Respublikamiz badiiy jamoalariga mutaxassis kadrlar tayyorlab berishdan iboratdir. Talabalarga o'zbek xalq qo'shiqlari hamda "Shashmaqom" haqida ma'lumotlar berish bilan birga, yaratilish tarixi, ijro diapazoni, ovozni ishlatish, dinamik belgilar, xonandaning ijro holati, asarlardagi o'lchovlar, usullar, kuylarning shaklan tuzilishi, ijro texnikasi, o'rganilayotgan asarlarning mualliflari haqida ma'lumotlar va zarur ko'rsatmalar beriladi.

O'zbek milliy musiqa merosi o'zbek yoshlari ijodiy tafakkurini rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Shuningdek, endilikda yoshlar tarbiyasida milliy musiqa ilmini chuqur egallashlari, ijodiy yangiliklarini kengaytirishlari maqsadga muvofiqdir.

An'anaviy xonandalik yo'nalishida bilim berish boshqa sohalarga nisbatan anchayin murakkab va uzoq vaqt talab etadi. Ushbu soha ustoz - shogird an'analari hamda asriy davom etayotgan ijro an'analari taqlidni ham talab qiladi. Umuman olganda ta'lim berish jarayoni hech qachon onson kechmagan ham. Bugungi kun zamonaviy yondashuvda kompetensiya tushunchasi keng tarqalib har bir sohaning o'z kompetentligi mavjud.

Mazkur muammo juda qadimdan nafaqat ashulachi hofizlarimizni, balki olimlarimizni ham qiziqtirib kelgan. O'rta osiyolik buyuk qomusiy olimlar al-Kindiy, al-Forobiy, al-Xorazmiy, Ibn

Sino, Jomiy va boshqalar o'zlarining musiqaga doir traktatlarida nafaqat tarixiy- nazariy bilimlar bilan shug'ullanganlar, balki cholg'u sozlarda chalish va unli an'anaviy uslublarda kuylashni ham uddalaganlar. O'zbek xalqi o'zining ko'p yillik ashulachilik tarixiga ega bo'lib, u turli hududlarda kuylashning turlicha ijrochilik uslublari mavjud bo'lgan. Har bir hududda mahalliy xalqning o'ziga xos turmush tarzi, she'valari, urf - odati, til xususiyati mavjud bo'lgani kabi ularning kuylash uslublari ham bir-biridan farq qilgan.

Qadimdan boshlab o'zbek xalq qo'shiqchiligi bilan bir vaqtda an'anaviy xonandalik ijrochilik maktabi shakllanib keldi. An'anaviy xonandalik maktabining xalq qo'shiqchiligi maktabidan farqi shunday, an'anaviy xonandalik maktabida og'zaki an'anadagi kasbiy musiqa namunalari mumtoz ashula, katta ashula va maqom ijrochilik maktabi namunalari o'rin olganligi xalqimiz tomonidan e'tirof etilgan.

Temuriylar davrida an'anaviy professional musiqa ijrochiligida muayyan mahalliy xislatlar namoyon bo'la boshladi. Shu alfozda 12 ta arab maqomi, 12 ta uyg'ur maqomi, 7 ta Eron dastgohi, 7 ta Ozarbayjon mug'omi, 6 ta o'zbek maqomi paydo bo'ldi. Bu turkumlar ham, o'z navbatida, mahalliy musiqiy she'va ta'sirida yangi mukammal turkumlar yaratilishiga turtki bo'ldi. Xususan, o'zbek zaminida Xorazm maqomlari, Farg'ona - Toshkent maqom yo'llari yuzaga keldi.

1404-1406-yillarda Samarqandda bo'lgan Ispaniya elchisi Gonzales de Klavixo o'z kundaliklarida Sohibqiron Amir Temur turli mamlakatlardan yuz mingga yaqin olimlar, hunarmandlar, me'morlar, san'atkorlar Samarqandga oldirib kelinganligini batafsil hikoya qiladi.

XIX asrning ikkinchi yarmi va XX asrning boshlariga kelib, xonandalik amaliyoti ham hofizlik bilan bog'liq atama musiqa san'atining ustozona shakli ijrochilari orasida ommalasha boshladi. Xorazm, Buxoro va Farg'ona vodiysida ashula ijrochilari faoliyati munosib o'rini topdi. Ustoz darajasidagi har bir mohir xonanda-ashulachilar xalq orasida muxlislari tomonidan - Hofiz deb yuritish ommalashdi.

Ungacha mumtoz xonandalar - Savtxon, - Nasrxon yoki - Nasrchi, - Mug'anniy, - Go'yanda nomlarida atalib kelinganligi sir emas. Shu davrdan boshlab O'zbekistonning har bir vohalarida o'ziga xos lokal xususiyatlarni o'zida mujassam etgan ijrochilik an'analari rasm bo'ldi. Bu an'analarning ijrochilari - Hofiz deb yuritila boshlandi.

Har bir vohada o'zining lokal ahamiyat kasb etuvchi hofizlari shakllandi. Albatta, bu jarayon mahalliy va shaxsiy ijrochilik uslublari negizida yuzaga kelgan. Bu jarayonga tahliliy nazar bilan yondashadigan bo'lsak, quyidagi manzaralar guvohi bo'lamiz.

Xorazm vohasi kabi Samarqand, Buxoro va Farg'ona vodiysi hofizlik an'analari ijrochilik maktablari mavjud. Ijro maktablari, avvalo, hududiy ahamiyat kasb etsa, xonandalik amaliyotining rivoji jarayonida shaxsiy ijro uslublarning yuzaga kelganligi ham ko'p kuzatilgan. Har bir maktab o'z namoyandalari va ularning ustozligiga dalolat beruvchi ijro uslubiga ega.

-Shashmaqom an'anasi Xorazm maqomlari, Farg'ona-Toshkent maqom yo'llarining yuzaga kelishida asos bo'lganligi sir emas. Aynan ushbu yo'nalishning samara topishi esa hofizlik an'analari -Shashmaqom ijrochiligi mavjud ekanligidan dalolatdir.

Xonandalikda ovozning tusi, jarangdorligi, kuchi, ko'lami, shiradorligi, uni ishlatish imkonlari va boshqa sifatlari tabiatan xilma-xil bo'lishi hisobga olinishi shart. Burungi davr ayrim savodxon musiqachilar tomonidan ovozlarni ta'riflash, bir-biridan farqlash, kasbiy jihatdan baholash uchun qator maxsus atama va iboralardan foydalanilgan. Demak, talaygina aniq tushunchalar og'zaki bo'lsa-da, muttasil ilmiy-amaliy muomalada bo'lgan.

An'anaviy xonandalik maktabida ustoz xonandalar ovozlari quyidagi nomlarda yuritilgan:

- Nor ovoz
- Tik ovoz (yoki -jarangdor ovoz)
- Jarangdor ko'krak ovoz
- Quyuq tik ovozi (yoki «jarangdor ovoz»)
- Bo'zak ovozi (yoki -moda ovoz)

- Pang ovoz
- Ishkami ovoz

Bularning ayrimlariga qisqacha tavsif berib o'tamiz. Nor ovoz (ma'nosi «tuya ovoz») tovushlar ko'lamining kengligi, salobatli kuchga egaligi bilan ta'riflanadi. Bunday toifadagi ovozning past-u baland oralig'i katta bo'lishiga qaramay, ayni paytda, ovoz sifati yumshoq, mayin hamda egiluvchidir. Odatda bunday ovoz sohibining tepa pardalari o'ta baland darajada bo'lmaydi.

Tasavvur etishga qulay bo'lishi uchun amaldagi nota yozuvi yordamida belgilanadigan bo'lsa, bunda uning kenglik ko'lami, ya'ni diapazoni birinchi oktava - do tovushidan qariyb uchinchi oktavadagi «do» tovushigacha yetadi. Undan yuqoriroq tovushlarni -nor ovozli xonanda olishi qiyin.

Yorqin - nor ovoz sohiblaridan, misol tariqasida, avval tilga olingan Umrzoq Polvon Saidali qatorida mashhur o'zbek hofizlaridan Ortixo'ja Imomxo'jayev, Abdulla Taroq Fayzullayev, Jumavoy Polvon, Saidxon Turam, (Andijon) O'zbekiston xalq xofizi Ro'zmat Jumaniyozov, Bekjon Otajonov (Xorazm) kabilarni eslab o'tishimiz mumkin.

Nor ovoz og'iz bo'shlig'ida, ya'ni tanglay tomondan - urib chiqarilishi bilan ham yoqimlidir. Bu sifat ovozda xalq va bastakorlik ashulalari, yallalar, katta ashulalar, shuningdek, maqom ashula yo'llari chiroyli va ta'sirchan ijro etiladi. Katta ashula aytilishida esa, odat bo'yicha, ya'ni ikki yoki uch ishtirokchi hamnafasligida ijro etilgan taqdirda, aynan «nor ovoz»li xonanda ashulani boshlab beradi, so'ngra qolganlar navbatma-navbat keyingi bayonlarda qo'shilishib, so'ngra birga tushirishadi.

Tik ovoz, yoki - Jarangdor ovoz ko'proq Farg'ona vodiysi Toshkent mahalliy uslubiga xos bo'lib, u har xil ashulalarni, ayniqsa, katta ashulalarni ijro etishda alohida o'rin egallaydi. Chunki ilgarigi vaqtlarda tom ma'noda tik ovozi bo'lmagan ashulachilar, umuman, ashulachi hisoblanmas edi. Ma'lumki, ayrim musiqachilar dutor yoki tanbur jo'rligida ham ashulalar ijro etardilar.

Ular ham sozanda, ham xonanda bo'lib, tik ovozlari bilan avjda uchinchi oktava re-mi tovushlarini bemalol olardilar. Bunga misol bo'la oladigan zabardast hofizlardan Berkinboy Fayziyev, Komiljon Qurbonov (Eski Haqqulobod), Turg'un novcha, Mulla Kenja Holiqov, Mirza Olim (To'rko'l qishlog'i), Abduraim qori (Xonobod), Musajon aka (Shahrixon), Foziljon va Ikromiddin, Mamadbuva Sattorov (Marg'ilon) qo'qonlik Mamadali qori, Meliqo'zi, Otamirza aka, Abdusharif Vafoev, (Xorazm) O'tanboy Sarimsoqovlar kabilardir. O'zbekiston xalq hofizlari Odiljon Yusupov, Eson Lutfullayevlar ham ana shular safidagi ashulachilardir. Bular ham maqom yo'llari, ham katta ashulalarni me'yoriga yetkazib aytib kelgan xonandalardan.

Odatga ko'ra tik ovoz sohiblari ashulani boshlamaydilar. Katta ashuladami, soz jo'rligida aytiladigan misoldami - hamma vaqt ular ashulani maromiga yetkazib ijro etishgan. Ma'lumki, hozirda ham ana shunday ko'rkam an'analar davom ettirilmoqda.

Bunday ovozlari o'zbek xonandalari orasida ko'plab uchraydi. Ko'krak ovoz past pardalarda ham, yuqori pardalarda ham o'zining jarangdor sifatlarini yo'qotmaydi. Uning tabiati shundan iboratki, jarangdorligi va tiniqligi tufayli hatto jo'rovovlikda ham ajralib eshitilaveradi. Avj pardalari yuqori, jumladan uchinchi oktava do tovushiga qadar yetadi. Shuningdek quyi pardalarda ham bunday ovoz aniq va ravon eshitiladi.

Taraladigan tovushlarda ko'proq o'ynoqi bezaklarga boy pardalar ko'pligini kuzatish mumkin. Misol qilib Ma'murjon Uzoqov, Akbar Haydarov, Rasulqori Mamadaliyev, Komiljon Hamroqulov, Komiljon Otaniyozov, Otajon Xudoyshukurov, Zokirjon To'rayev, Nazarali Dadajonov kabi ashulachilarni ko'rsatish mumkin.

Quyucik tik ovozlari ko'proq katta ashulachilarga xos bo'lib, ular ashulaning eng yuqori pardalarini zabt eta oladilar. Aslida, bunday ovoz jarangsizroq eshitiladi. U ashulaning eng pastki tuzilmalarida aniq eshitilmay tursa-da, o'rta pardalardan boshlab yaqqol ajralgan holda yangraydi. To'g'risini aytganda, pastki pardalar kamroq bo'ladi. Ashula rivoji hisobiga ularning avj pardalari juda baland bo'lib, toki uchinchi oktavaning mi, fa, hatto fa diyez pardalarigacha yetib boradi.

Bunday ovoz sohiblaridan atoqli hofiz va bastakor Jo'raxon Sulstonov, toshhovuzlik Matkarim hofiz, shuningdek, Abbosqori, Haydarali Hikmatov (Qo'qon), Xudoyberdi Qori (Norin), Nabijon Saidnazarov (Chinobod), Muyiddinhoji Alixo'jayev, Mannonqori (Andijon), Mamatxo'ja Eshon, Nazir Polvon (Andijon, Baliqchi) va boshqa ashulachilar yorqin misol bo'la oladi.

Hasta ishqami ovoz egalari ham xonandalar orasida ko'p uchrab turadi. Bunday ovoz yordamida uncha yuqori pardalarni zabt etib bo'lmasa-da, u o'zining ta'sirchanligi bilan tavsiflanadi. Uning eshtilishi go'yo o'zidan shikoyat qilayotgandek, hol-ahvolidan samimiy dil izhoridek tuyulib, kishiga o'zgacha ta'sir qiladi va huzur bag'ishlaydi. Ammo shuni ta'kidlash joizki, xasta ishqami ovozning pastki qismlarida ham yuqori pardalarda ham jarangdorligi nisbatan kamroq bo'ladi.

Bu toifadagi ovozlar bilan ko'proq dardli, alamli, mungli ashulalar ijro etilsa, nihoyatda ta'sirchan chiqadi. Ishqami ovoz egaloriga G'ulomjon Hojiqulov, Yunusqori Yusupov, Umar Otayev, Tolib To'rayev, Uraimjon Qori (Qo'qon), Sobir Qori Normatov (Andijon), Qosimjon Oxunov kabi taniqli xonandalarni aniq ko'rsatishimiz mumkin.

Bunday ovoz turi ham uchrab turishi, tabiiy. Unga milliy shiradorlik, jozibadorlik, jumladan, o'ynoqilik ham, yig'loqilik ham xos emas. Hozirda mazkur ovozlar, asosan, ko'p ovozli kompozitorlik asarlarini ijro etishga ko'r-ko'rona ergashgan yoki ustoz ko'rmay, o'ziga havaskorona yo'l tutgan ba'zi xonandalarda bo'lishi mumkin.

Ovozni o'ynatish yoki yig'latish uni rivojlantirish, ayniqsa, tovushni siqib, yuqori pardalarga chiqarish malakasini egallashlari xonandaning eng zarur kasbiy ishlaridan biri sanaladi.

Aytishimiz shartki, ovozlar orasida o'zaro o'xshashlik ham uchraydi. Ba'zida o'xshatishga intilish katta ahamiyat kasb etadi. Har bir bo'lajak xonandaning harakatlari o'zi ma'qul ko'rgan yoki bu hofizga taqlid qilishdan boshlashini inobatga olish kerak.

Pang ovoz Xorazm vohasidagi xonandalar orasida ko'proq uchraydi. U ham kuchli, ham baquvvat nafasli sifatlarga ega. Mashhur hofizlardan Hojixon Boltayev, unga ergashib kasbiy voyaga yetganlardan Abdusharif Vafoyev, Sharif Boltayev, Ro'zmat Jumaniyozov, Sharif Sulstonov, O'rinboy Otajonov, Quvondiq Iskandarovlarning noyob ovozlarni ana shu toifaga kiritish mumkin.

O'zbekistonda uchraydigan ovoz toifalaridan yana biri buxorolik va samarqandlik xonandalarga xosdir. Bunday ovoz-u nafas orqali kuylash uslubi o'zbeklarda bo'lmagani sababli uning maxsus atamasi ham yo'q. Bizningcha u ko'proq ayrim forsiyabon xalqlarga xos bo'lib, keyinchalik uni Buxoro ashulachilik maktabi xonandalari o'zlariga moslashtirib olgan bo'lsalar kerak.

Bunday aytish xususiyatlari ko'proq tojik millatiga mansub kishilarning ovozlariga biroz yaqindir. Buxoro hofizlari forsiy tilni o'rganib olishi bilan birga ularning ijro ko'nikmalarini, ovoz ishlatish uslublarini ham o'zlashtirishganga o'xshaydi. Chunki ular orasida yashab turishi sababli muayyan muhitdan kelib chiqib, shunday moyillik paydo bo'lgan, mahalliy aholi urf-odatlariga bo'ysungan deyiшимiz mumkin.

An'anaviy xonandalik ijro maktabida mumtoz ashula janrining o'rni beqiyosdir. Mumtoz ashulachilik – lirik xarakteridagi rivojlangan kuy va shakliga ega bo'lgan yirik aytim-ashula yo'li. Ashula mumtoz musiqaning yetakchi janrlaridan bo'lib, o'zining kuy rivoji, vazmin lirik yoki og'ir xakteri, hayajonli va dardli mazmuni, diapazon kengligi, usul-ritmining sezilarli darajada murakkabligi va ijro uslubi mukammalligi bilan ajralib turadi.

XULOSA. Mumtoz ashulalar musiqiy matnning rivojlanishi hamda kuy tuzilmalarining nisbatan davomliroqligi, kengroq diapazonligi, baland avji mavjudligi bilan xalq ashulalaridan sezilarli darajada farqlanadi. Ularning rivojlanish jarayoni daromadidan boshlanib tobora avjlangan holda rivojlanadi. Shu tufayli ashula shaklidagi asar mumtoz va bastakorlik ijodiyotlarida keng o'rin olgan, uning lokal variantlari mavjud. Jumladan, Buxoroda xalq ashula va Muxammas, Xorazmda suvora va naqsh, Farg'ona vodiysida ashula yo'llari, katta ashula, yovvoyiy ashula deb yuritiladi. Diniy va pand-nasihat mavzuidagi (Mashrab, Ahmad Yassaviy, Ogahiy, Feruz, Haziniy, Furqat, Huvaydo, Maxtumquli) mumtoz ashula yo'llari – munojot, na't, qalandar, xonaqoyi, hamd, manzuma deb yuritiladi. Bunday ashulalar shaklan va mazmunan yanada murakkabroq va mukammalroq bo'lib, mumtoz musiqamizning salmoqli qismini tashkil etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. To'rayevich, Yarashev Jo'rabek, and Rahmonova Hojibuvu Rizojon Qizi. «Musiqaning inson ongiga tasiri.» Ta'lim fidoyilari 7.8 (2022): 607-611.
2. To'rayevich, Yarashev Jo'rabek, and Rizoyeva Munisa Shokirovna. «RUS KOMPOZITORLAR IJODIDA STILIZATSIYA TUSHUNCHASINING MUSIQA FANIGA KIRIB KELISH TARIXI.» PEDAGOGS jurnali 10.4 (2022): 100-104.
3. Alayeva, Zarnigor Maxmudovna. «TALABALARNI MILLIY BADIY AN'ANALAR VOSITASIDA G'UYAVIY TARBIYALASH TIZIMI.» ZAMONAVIY FAN, TA'LIM VA ISHLAB CHIQRISH MUAMMOLARINING INNOVATSION YECHIMLARI 5 (2023): 12-15.
4. Alayeva, Zarnigor. «Pedagogik mahorat: Pedagogik mahorat.» Buxoro davlat universitetining Pedagogika instituti jurnali 1.1 (2021).
5. Maxmudovna, Alayeva Zarnigor. «The System of Ideological Education of Students through National Traditions.» EUROPEAN JOURNAL OF INNOVATION IN NONFORMAL EDUCATION 3.2 (2023): 47-51.
6. Алаева, Зарнигор Махмудовна. «Педагогика как наука и искусство воспитания.» Вестник науки и образования 21-2 (99) (2020): 78-81.
7. Алаева, Зарнигор Махмудовна. «Интерпретация методов музыкального воспитания и образования дошкольника.» Science and Education 3.4 (2022): 1253-1258.
8. Алаева, Зарнигор Махмудовна. «Роль национальных инструментов в музыкальном образовании начальных классов.» Проблемы науки 66 (2021).
9. Алаева, Зарнигор Махмудовна. «Регулирование и интерактивное планирование музыкального воспитания и образования для начальных классов.» Science and Education 3.4 (2022): 1259-1264.
10. Алаева, Зарнигор Махмудовна. «Дискретность ритмических движений. Ритмика в начальной школе хореография.» Science and Education 3.4 (2022): 1233-1238.
11. Алаева, Зарнигор Махмудовна. «Методические рекомендации по развитию ритмических навыков младших школьников.» Science and Education 3.4 (2022): 1246-1252.
12. Алаева, Зарнигор Махмудовна. «Шаг с подскоком в детском хореографии. Методические трудности педагога хореографа при выполнении шага с подскоком.» Science and Education 3.4 (2022): 1239-1245.
13. Алаева, З. М. «Использование Арт-Педагогических Технологий В Развитии Музыкальных Способностей Студентов.» CENTRAL ASIAN JOURNAL OF ARTS AND DESIGN 3.1 (2022): 6-9.
14. Alayeva, Zarnigor Maxmudovna, and Sadoqat Ruslanovna Shamsiyeva. «Qo'shiq tushunchasi va uning inson hayotida tutgan o'rni hamda xonandalik ijrochiligi tarixi.» Scientific progress 1.5 (2021): 336-342.
15. Аллаева, Зарнигор Махмудовна. «ЭСТЕТИЧЕСКОЕ ВОСПИТАНИЕ ДОШКОЛЬНИКОВ С ПОМОЩЬЮ ПЕСЕН И ТАНЦЕВ.» Наука, техника и образование 2-1 (77) (2021): 69-72.
16. Шамсиев Ш. И., Солиев А. А. Основы хорового пения на уроках музыки // Проблемы науки. – 2021. – №. 1 (60). – С. 55-57.
17. Шамсиев Ш. И. Молодой специалист учитель музыки, как руководитель хорового коллектива в общеобразовательной школе // Science and Education. – 2022. – Т. 3. – №. 1. – С. 540-545.
18. Шамсиев Ш. И. Новые подходы к подготовке молодых специалистов учителей музыки, разработка уроков музыки // Science and Education. – 2022. – Т. 3. – №. 1. – С. 528-533.
19. Shamsiev S. I. The role of folk songs in educating student's role of folk songs in student education // International Journal on Integrated Education. – 2021. – Т. 4. – №. 2. – С. 76-78.